

Mekteb-i Mülkiyenin Bir Şubesi: Bosna'dan Sabah Mektebinin Açılışı ve Kuruluş Talimatları

Yrd. Doç. Dr. Sedat BİNGÖL (*)

Osmanlı Devleti kuruluştan itibaren mülkî idarecileri iki kaynaktan almıştır. Devşirme kurumuna bağlı olarak üst düzey idareciler Enderun Mektebi'nden ve yerel düzeyde yargı ve dinî görevleri yanında devlet buyruklarının yürütümünde bir dereceye kadar görevli Kadılar ise Medreselerden çıkmaktaydı. Merkezden atanan bu iki görevli dışında, özellikle merkezden atanan Valiler gittikleri bölgelerde, kamu görevlerini yürütecek görevleri ya yerli halktan seçerler ya da görev yerine giderken yanlarına götürdükleri adamlarına (kapı halkı) gördürürlerdi.

Bu yapı Tanzimat'a kadar varlığını ufak tefek bazı değişimlerle sürdürdü. Ancak denilebilir ki, III. Selim'le başlayan reformlar çağında II. Mahmut devri özel bir önem taşımaktadır. Tanzimat'a gelindiğinde Osmanlı mülkî idaresinde Kadıların idarî rolü, giderek sınırlanmağa başlayarak giderek salt bir yargıç olmaya yönelir. Böylece geleneksel eğitim kaynaklarının yarattığı personel ihtiyacı reformlarla birlikte azalırken, yeni şartlara uygun insan ve idrî görevleri yürütebilecek personel ihtiyacı ters oranda artacaktır.

Yeni şartlara uygun idare ve idareciler yaratma konusunda kapsamlı olarak ilk adımlar, II. Mahmut tarafından atılmıştır. II. Mahmut'un Osmanlı mo-

(*) Anadolu Üniversitesi/Edebiyat Fak. Öğretim Üyesi

derneleşme sürecine bu noktadaki etkisi, diğer bu tür etkinliklerle karşılaştırmayacak oranda büyüktür. Özellikle merkez teşkilatındaki bakanlıkların kuruluşu ve modernleşme sürecinin olmazsa olmaz koşullarından olan yetkin bir bürokrasi ihtiyacını görerek, kendisini uzak eyaletlerde ve dışarıda temsil edecek üst düzey hükümet görevlileri kadrosu yaratma çabası, onda açıkça görülür (1).

Bu bürokrat kadrosunun alt yapısını oluşturacak adımlar çerçevesinde, memurların iş güvencesini bir oranda sağlamaya yönelik olarak, yıllık atanma sisteminin 1838'de kaldırılarak, memur atanmalarını sadece ihtiyaç olduğunda yapılmasına dayanan sistemin kabulü dışında, memurların maaşa bağlanması ve mülkî memurlar için yeni mülkî dereceler hiyerarşisi de onun tarafından kurulmuştu (2).

Tanzimat devri Osmanlı Tarihi içerisinde özel bir konuma sahiptir. Osmanlı'nın geleneksel yapısından ayrılmağa başlayarak yeni bir toplum, yeni bir devlet, yeni değerler sisteminin yapılması çabaları içerisinde bir dönüm noktasıdır. Tanzimat, kendisinden önceki yenilik arayışlarından farklı olarak, toplumu ve bireyi ön plana çıkaran bir reform hareketidir. Sosyal, kültürel, eğitsel, idarî, hukukî, iktisadî alanlarda topyekün bir batılılaşmayı, batının değerler sistemini, zihniyetini Osmanlıya taşımağa çalışan bir anlayıştır.

Bu anlayış içerisinde şüphesiz bireylerin eğitimi konusu, özel bir konuma sahip olacaktır. Denilebilir ki XVIII. yüzyıl boyunca savaş meydanlarında alınan yenilgiler, özellikle askerî alanda çağın gereği olan, bilgilerle donatılmış personel yetirtirme ihtiyacı, Tanzimat'tan çok önceleri Mühendishane-i Bahr-i Humâyûn'un 1775'te kuruluşuyla tebarüz etmiştir. Askerî alanda yetişmiş personele duyulan ihtiyaç 1795'te Mühendishane-i Berr-i Humâyûn'un kurulmasını sağlarken, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla yerine kurulan Asâkir-i Mansure-i Muhammediye Ordusu'nun sağlık hizmetlerini karşılamak için de 1827 yılında Tıbhâne-i Amire kuruldu (3). Tanzimata kadar eğitim alanında ki nitelikli okulların açılması ile devan etmişti.

(1) Carter V.FINDLEY; *Kalemiyeden Mülkiyeye*, çev.: Gül Ç. Güven, İstanbul Tarih Vakfı Yayınları, 1996, s. 24.

(2) Carter V. FINDLEY; *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform*, çev.: L. Boyacı-İ. Akyol, İstanbul İz yay., 1994, s. 123.

(3) Cahit Y.BİLİM; *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi(1734-1876)*, Eskişehir, Anadolu Üniv. yay., 1998, s: 25-26.

Tanzimat devrinde, eğitim konusunda yapılacak reformlara 1845'ten sonra başlayarak, bu alanda yapılacakları kararlaştıracak olan Meclis-i Maarif-i Umumiye adıyla bir komisyon 1846'da oluşturuldu. Görevi eğitim alanında yapılacak reformları saptayarak bunu ilgili makamlara bildirmektir (4).

Eğitimin her düzeyinde kararların alınarak uygulamaya konulduğu bu dönemde, Tanzimat'ın amaçları doğrultusunda, devlet aygıtı Batılı anlamda reforme edilerek, sistematik bir hale getirilmeğe çalışılıyordu. Tanzimat devrinin reformlarında etkileri tartışılmaz olan M. Reşit, Âli ve Fuat Paşa'lar özellikle yerel düzeyde, Tanzimat'ın ilkelerini uygulamak konusunda karşılaştıkları sorunlarda, Tanzimat ilkelerini anlayacak ve uygulayacak yerel idarecilerinin eksikliğini hissetmekteydiler. Tanzimat reformları geliştikçe en önemli mevkileri dolduracak kişiler için katiplerin geleneksel becerileri artık yeterli olmaktan çıkmış ve mülkiye memurlarından değişen ortam çerçevesinde yeni bir profesyonellik anlayışı ve becerisi sergilemeleri beklenir hale gelmişti (5). Kurulacak bu yepyeni yapıyı ve yönetim aygıtını işletecek donanıma ve yeteneğe sahip insanlar yetiştirilmesi bir zorunluluktur. Bu amaca yönelik olarak 1858'de Maârif Nazırı Sami Paşa döneminde, mezunları yönetim görevlerinde çalıştırılmak üzere Mekteb-i Mülkiye'nin kurulması kararlaştırılmıştır.

Okulun açılma gerekçesi (8 Ramazan 1274) 22 Ocak 1858 tarihli Meclis-i Vâlâ mazbatasında şu şekilde ifade ediliyordu: Memleketin her yerinde girilen teşebbüslerin sonuçlarının alınması, ticaret ve sanayiinin gelişmesi nedeniyle yabancı devletlerle artan ilişkiler ve işlemlerin gereği gibi yürütülebilmesi için memleket memurlarının mülki işlere ve yabancılarla her türlü muamele usullerine vakıf olmaları gerekir. Bu yolda gerekli bilgilerle eğitilmeleri gerekmektedir. Memlekette yeni okullar açılmaktaysa da bu okullar bu iş için yeterli olmadığı gibi, şimdiki kaymakamlar ve müdürler ise bırakınız küçük bir konsolos tercümanı ile muamelatta bulunmayı, adeta kendilerine yollanan emirleri anlamaktan acizdirler (6).

(4) Cahit Y. BİLİM; *a.g.e.*, ss: 121-123.

(5) Carter V. FINDLEY; *Kalemiyyeden Mülkiyeye*, s. 7.

(6) M.Ali ÇANKAYA; *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, c. I , Ankara Örnek Mat., 1954, s. 7-8.

Tanzimat ile beraber yeni bir düzen kurma çabası ve bu düzeni işletecek, yürütecek kalifiye eleman gereksinimi içinde, ilk sivil yükseköğretim kurumumuz olan Mekteb-i Mülkiye 1859'da açıldı (7).

Kaymakamlık, müdürlük gibi mülkî idare görevlilerini yetiştirmek üzere kurulan Mekteb-i Mülkiye'yi, döneminin okullarının programlarıyla, okula alınış şartlarıyla karşılaştırdığımızda, onu bir yüksekokul statüsünde kabul etmek gerekir (8). Okul için Meclis-i Tanzimat tarafından 29 Rebiülâhir 1275 tarihinde 11 maddelik bir nizâmnâme hazırlandı (9). İlk kez Sultanahmet semtinde, Ticarethane denilen bir binada öğretime başlandı ve ilk mezunlarını 1861'de verdi. Okula ilk olarak Bab-ı âli kalemlerindeki yetenekli katipler ve medreseye devam eden kendilerine talebe-i ûlûm denen kişilerin, “mukaddime-i ûlûm” görmüşlerini de kapsayan bir sınav sonucunda 100 öğrenci alınmıştır (10-11).

Hazırlanan programında, tevârih, inşâ-i Türkî, coğrafya ve istatistik, kavânin-i ticaret ve ticaret esasları, ilm-i hesap ve mesâha, kozmografya, usûl-i istatistik, hukûk-ı milel, muâhedât-ı Devlet-i Âliyye, ekonomi politik, idare-i Memâlik-i Mütemeddine, usûl-ı ahkâm-ı ceza, kavânîn ve nizâmât ve fikh-ı şerîfti. Ancak bu program uygulanamamış ve 2 sene sonra yapılan sınavda okudukları derslerden sınav yapılarak 35 öğrenci mezun olmuştu, buna göre Fetvâ-i Şerîf , Muâhedât-ı Düvel, Kanûn-ı Ticaret, Tarih, İlm-i İnşâ, İlm-i Hesap, Coğrafya dersleri verilmişti (12). İlk mezunlarını 1861'de

-
- (7) Hasan Ali KOÇER; *Türkiyede Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, İstanbul, MEB Yayınevi, 1970, s. 134.
- (8) H. A. Koçer, Mülkiye'yi ilk açıldığı dönemde Rüşdiye ile İdâdî arasında 2 senelik bir ortaöğretim kurumu niteliğinde kabul etmektedir. Ancak II. Abdülhamit devrinde 3 sınıfı idadi ve 2 sınıfı yüksek olmak üzere bir yüksek okul haline getirildiğini söylemektedir. Bkz. H.Ali KOÇER; *a.g.e.*, s. 134-135.
- (9) Tam metin için bkz. M. A. ÇANKAYA ; *a.g.e.*, s. 16-17.
- (10) F.R.UNAT; *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara, MEB Basımevi, 1964, s. 71.
- (11) Yahya AKYÜZ; *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul Kültür Üniversitesi Yay., Genişletilmiş 6. Baskı, 1997, s. 148.
- (12) O. Nuri ERGİN; *Türk Maarif Tarihi*, c. 1-2, Eser Matb., 1977, s. 599.

veren okulun (13), öğretim süresi 30 Ekim 1867'de 4 yıla çıkarılarak, programına yeni dersler eklenmiştir (14).

Bosna'da Mekteb-i Mülkiye'nin Şubesinin Açılması

Mekteb-i Mülkiye'nin açılışından sonra 1867'de okula yeni bir düzen verilirken, mahalli yöneticilerin de aynı tür bir eğitimden geçirilmesi ve taşrada ihtiyaç duyulan idarecilerin yerinde yetiştirilmesi amacına yönelik olarak, Bosna'da bu tür bir uygulamaya gidildiğini biliyoruz. Ancak bu uygulamanın dikkati çeken yönü, özellikle mahalli dil konusu üzerinde "Boşnakça"nın öğretilmesine özel bir önem verildiği görülür.

Bu uygulamaya Bosna'da girişilmesinin, nedeni sanıyoruz ki, Balkanlar da Rusya'nın hatırı sayılır etkisiyle geliştirilmeğe çalışılan milliyetçi akımlar ve Avusturya'nın bölge için düşündüğü yayılmacı amaçların önlenmesine yönelik olarak adım atma ihtiyacından kaynaklanmıştır. Bu çerçevede ilk adım olarak hem yeni şartlara uygun ve yerinde yetişmiş yerel idareciler yetiştirmek, hem de halkın sorunlarını kavramak ve çözmek açısından iletişim problemini ortadan kaldırmak amacı güdülmüş olsa gerektir.

1830'larda ve Tanzimat sonrası uygulanan reform projelerinin adımları olan, yeni okulların açılması, bakanlıkların ortaya çıkışı, posta hizmetleri, Takvim-i Vekâyi gibi reformların Bosna'da etkisi sınırlı olmuştu. Ancak Tanzimat Fermanı ile açılan yeni dönem ve onu takiben 1856 fermanı gibi yapısal dönüşümü öngören belgelerin ilkeleri, imparatorluğun yeniden düzenlenmesine yönelik girişimlerin Bosna gibi merkezden uzak eyaletlerde etkisi sınırlıdır. Tanzimat Devri ve onun etkileri Islahat Fermânı sonrasında 1860'lardan itibaren Bosna'ya ulaşabilmiştir (15).

Mithat Paşa'nın Tuna vilayetinde başladığı idarî reformlar 1865'de Bosna'da da uygulamaya sokuldu. İmparatorlukta modern bir eğitim öğretimin yürütülebilmesi yolunda, ilk maârif müdürlüğü Bosna'da kurulduktan başka,

(13) Mülkiye Mektebi'nin ilk mezunları ve okutulan dersler vb konulara dair ayrıntılı bilgi için bakınız M. Ali ÇANKAYA; *a.g.e.*, s. 23 vd.

(14) F.R.UNAT; *a.g.e.*, s. 71-72.

(15) Noel MALCOLM, *Bosna*, çev.: A.Karadağlı, İstanbul, OM Yayınevi, 1999, s. 206-215.

1866'da devlete modern idareci kadro yetiştirmek amacıyla Mülkiye Mektebi'nin bir şubesi Bosna'da kurulacaktır (16).

Sadâret makamına, Bosna Valisi Osman Paşa tarafından (4 zilkade 1282) 21 Mart 1866 yollanan tahriratta;

“...hazret-i padişahi ile bu memlekette mevki-i fi'l ve husûle gelmiş olan ıslahât ve hasenâta lâhik ve mamûriyyet ve medeniyyetin cümle-i cemile belki esbâb-ı mükemmelesinden olub hasbüs-sin zeman-ı tahsilleri geçmiş olmasından dolayı mahrûm kaldıkları nimet-i cezîle-i ilm ve maârifden vilâyet kaleminde müstahdem efendiler bendelerine dahi medâr-ı zâife olmak ve ledelhâce ilerüde derece-i tahsil ve ehliyetlerine göre bunlar hizmet-i mütenevvia-ı vilâyetde istihdâm ile mükâfâtlandırılmak üzere sâye-i muvaffakiyyetvâye-i Hazret-i mülkdârîde sabah mektebi namıyla bir dershâne-i aklâm...” (17)

açıldığını bildirmekte ve mekteb için yer bulunamaması nedeniyle, geçici olarak Meclis-i Temyiz-i Hukuk odasının tahsis edildiği ve eğitim yapılabilmesi için gerekli Mekteb-i Mülkiye'de okutulan ders kitaplarından 60'ar adet Maârif Nezâretinden istemekteydi (18).

Sabah Mektebi adını alan bu okul, Dersaadet'de 1859'da açılan Mekteb-i Mülkiyenin bir şubesi olarak düşünülmüştü. İki mekteb arasındaki fark, Sabah Mektebi sadece kalem efendileri için açılmıştı. Nitekim Bosna Meclisi ve Valisi Osman Paşa tarafından hazırlanan ve irâdesi (2 Muharrem 1283) 17 Mayıs 1866'ta sadır olan “Dâire-i Vilâyette Sabah Mektebi Nâmıyla Küşad Olunan Mektebe Alınacak Efendilerin İntihâbına ve Mekteb-i Mezkûrda Ta'lîm-i Tedrîs Olacak Derslere Vesâir Muûmelâta Dâir Ta'lîmât” ile okula alınma şartları, dersler, ders günleri vb. açıklanmaktaydı (19).

Bu talimata göre, Sabah Mektebi'ne alınacak kişiler vilâyet, sancak muhasebe, mektubi, tahrîrât ve diğer kalemlerin mensuplarından olup, yaşları

(16) Tanıl Bora ;*Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası*, İstanbul, Birikim Yayınları, 1999, s. 27.

(17) BOA, *İrâde (Dahiliye) 1283, no. 24794*, lef 1.

(18) BOA, *İrâde (Dahiliye) 1283, 24794*, lef 1-2.

(19) BOA, *İrâde (Dahiliye) 1283, no 24794*, lef 3, Bkz. EK- I.

18-30 arasında toplam 30 kişi alınacaktır. Okula alınacakların seçimi konusunda birinci derecede esas unsur, alınacak kişilerin iffet, edeb ve liyâkatleri olacaktır. Seçim işini de ders verecek hocalar yapacaktır (1. madde).

Okul 2 yıllık öğretim sürecine sahip olup, bu süre içinde inşâ, tarih, coğrafya, Fransızca, Boşnakça, Fenn-i Hesap ve Hatt dersleri verilecekti. Ramazan ayında ve diğer zamanlarda hafta içinde sadece Cuma günleri tatildir (20).

Okulda dersler, sabah ezânî saatle 2'de başlayıp saat 4-5 kadar sürecek, mevsime göre ayarlanacaktı. Derslerin hocaları, vilâyet memurlarından atanacak olup, haftada 1 gün 1'er saat ders verecek ve bu hizmete karşılık hocalık maaşı istemeyeceklerdir (3. madde).

Sabah Mektebi'nin idaresi Vilâyet Mektupculuğu'na bağlı olup, gerek okula dair genel esasların hem de derslerin jurnallerini Vilâyet Mektupcusu izleyip, vilâyet makamına arz edeceğinden ayrıca bir okul müdürüne gerek olmayıp, ancak, öğrencilerden 1 tanesinin seçimiyle sınıfbaşı kabul edilerek bu kişi derslere devam ve devamsızlıkları ile hergün işlenen dersler hakkında bir jurnal hazırlayıp, Vilâyet Mektupcusu'na verecektir (4. madde).

Derslerin günleri ve konusu ise hocaların kendi işlerine göre aralarında saptayıp, bu ve benzer işler için hocaların 2 haftada bir okulda toplanmalarına çalışılacaktır. Hocalar saat 3'ten önce gelmeğe zorunlu değillerse de saat 4'den sonraya da kalamazlar. Öğrencileri ise saat 5'e geldikten sonra işlerinden alıkonulmayacaklardır (5. madde).

Öğrenciler, derslerini ve özellikle kendi lisanları olan Boşnakca okuyup-yazmayı öğrenerek, 2 yılda bir imtihanla ve hocaları tarafından imzalı bir Şahâdetnâme alıp bunu Meclis-i İdâre-i Vilâyete onaylattıracaklardır. Böylece vilâyette memuriyeti hak etmeyen nitelikte olanların istihdamından vazgeçilip, bu tür memurlar mükafatlandırılacaklarından, bunun da herkesce de arzu-

(20) Talimatnamede gösterilen dersler arasında fetvâ-ı şerif ve Farsca dersi sayılmamakla beraber vilayetce bu iki dersin sonradan eklendiği, Osman Paşa tarafından ders verecek kişilere dair gönderilen pusuladan anlaşılmaktadır.

lanan bir şey oluşu bakımından teşvik edicidir. Bu yüzden, iki yıl boyunca devam konusunda ilgisizlik gösterenlerin, zorunlu devam ettirilmesi konusunda, vilâyetin zorlamak bakımından hiçbir gayret göstermesine gerek olmayıp, bu eğitimin kıymetini bilmeyip devamsızlık gösterenler derhal okuldan çıkarılacaklardır (6. madde).

Okulun Şahâdetnâme alacaklar için her sene imtihan dönemi Ramazan ayından 15 gün öncedir. (7. madde) Öte yandan her sene okula alınacak öğrenciler için bir İmtihan Komisyonu da kurulurken, derslere giren hocalar bu komisyonda bulunacaklardır. Bu komisyon aynı zamanda okula alınacak öğrencilerin sayısını da saptayacaktır. Onlarda 2 sene tahsil eyledikten sonra çıkacaklardır (8. madde).

Okulun ders programı ve bu dersleri yürütecek hocalar ise, Bosna Valisi Osman Paşa'nın pusulasına göre şöylece belirlenmişti;

İnşâ Hocalığına Mektub-ı Vilâyet İzzetli Beyefendi Bendeleri	Fetvâ-i Şerîf Hocalığına Zehâdetlü Müfti Efendi Dâî'leri	Tarih Hocalığına Mümeyyiz-i Mektubi-i Vi- lâyet izzetlü Mustafa Efen- di Bendeleri
Fransızca Hocalığına Vilâyet politika memuri- yeti refakatinde memur iz- zetlü Kastan Efendi bende- leri	İlm-i Coğrafya Hocalığına Nafia Müdürü Kaimmakam İzzetlü Tosun Bey bendeleri	Fenn-i Hesab Hocalığına Ziraat Müdürü Fahri Bey Bendeleri
Boşnakça Hocalığına Tercüman-ı Vilâyet Raşid Efendi bendeleri	Talim-i Hatt Hocalığına Meclis-i İdare-i Vilâyet Serkatibi Fihâm Efendi bendeleri	Farisi Hocalığına Muhasebe-i Vilâyet'te müstahdem Fuzalâdan Sırrı Efendi bendeleri (21)

Okul açılmakla beraber düzenli bir eğitim süreci geçirmediği anlaşılmaktadır. Okulun açıldıktan birkaç aylık eğitim sonrasında yaz mevsiminin sonuna doğru, imparatorluğun hemen her yerinde görülen kolera salgını, Bosna'da da etkisini göstermiş ve Sabah Mektebi birkaç aylık bir kesintiye

(21) BOA, *İrâde (Dahiliye)*1283, no 24794, lef 4.

uğramıştır. Salgının etkisi (Receb 1283) Ekim 1866'dan (22) itibaren azalmasına rağmen Ramazan ayının gelişyle beraber 5 Şubat 1867) (30 Ramazan 1283) ye, yani ayın bitimine kadar okulun eğitimine tekrar başlayamadığı anlaşılmaktadır. Ramazan-ı şerifin sona erişyle de okul tekrar eğitime başlayamamıştır. Çünkü 21 Cemaziyelahire 1283'te (31 Ekim 1866) Saray-Bosna'da çıkan bir yangında 22 dükkan ve 3 mağaza yanmıştı (23). Bu yangından hükümet konğanını da etkilendiği anlaşılmaktadır. Hükümet Konağı'nın çıkan yangınla, konağın yarısının yanması üzerine mekteb için ayrılan Meclis-i Temyiz-i Hukuk odası yine meclise iade edilip, mekteb için yer bulma sorunu ortaya çıkmıştı. Başta Bosna Valisi olmak üzere vilayetin ileri gelen memurlarından oluşan bir komisyon kurularak, Sabah Mektebi'ne uygun bir yer aranmış ve Saray Şehri'nin, Bendbaşı denilen mahallindeki bir medresede eğitimin sürdürülmesi kararlaştırılmıştır. Aynı zamanda şimdiye kadar olan kesintide öğrencilerin devam konusunda kendi hallerine bırakılmasının da etkisi de belirtildikten başka, Saray şehrindeki sayfiyeye çıkma adetinin de ayrıca bir devamsızlık etkeni olduğu vurgulanarak, alınacak önlemler şöylece gösterilmişti.

“...hele nefis-i Saray'da yaz mevsimlerinde herkes sayfiyelerine çıktığından müdâviminin bazılarının dahi âdet üzere akşam sabah sayfiyelerine gidib gelerek bu sebeble vaktiyle mektebe yetişemeyerek, derslerinden mahrûm oldukları gibi bu makule haller mektebin dûçâr-ı atâlet olmasına dahi istilzâm etmekte bulunmuş olduğundan ve halbuki bu yolda kendilerini emr u devama sevk ve icbâr edecek bir kaide... şimdilik bazı mertebe icbâr tarafına gidilmesi lâzım geldiğinden bunların hem vakt ü zamanıyla okuyup iktibas-ı envâr-ı ilm ve ma'rifet etmek ve hemde âdet-i belde üzere merhameten rhevsim-i seyfde tenzihlerinden dahi mahrûm edilmemek üzere mekteb-i mezkûre dahil olan nizâmname mübeyyin bulunan Ramazan-ı şerif tatilinden mâ-

(22) *Tasvir-i Efkar*, 12 Receb 1283, sayı 437.

(23) A.LÛTFÎ; *Vak'anüvis A.Lûtfî Tarihi*, Yay. haz.: M.Münir Aktepe, c.XI. TTK Yay. Ankara, 1989, s. 45.

adâ seyfi olarak ağustosun on beşinden eylülün 15 kadar bir ay müddetle daha bir tatil yapılmasıyla beraber keyfiyet-i devamın bir kat daha takviye ve tahkim kılınması zımında bilâ-özür gelmeyenlerin kâstü'l- yevm hesabıyla maaşlarından akça kat' ve tevkif olunması..." (24).

denildikten sonra bu görüşlere uygun olarak, (2 Muharrem 1283) 17 Mayıs 1866 tarihli Sabah Mektebi'ne dair talimatta, anılan değişiklikler yapıldıktan başka, okula bir müdür atanmasını da öngörerek, talimat yeniden yayınlanıyordu (25).

Okul (20 zilhicce 1283) 25 Nisan 1867'de, Okul müdürü olarak atanan Saray-Bosna Nüfûs Nazırı ve Maârif Komisyonu katibi Abdullah Zühdü efendi, Müfettiş Efendi, Mektubi Efendi ve öğrencilerin (26) katıldığı bir törenle tekrar açılmıştır (27). Ancak Sabah Mektebi'nin ilk açılış döneminde prog-

(24) *Ceride-i Askeri*, 14 Muharrem 1284, defa 176.

(25) Bu talimat 17 Mayıs 1866'ta irâdesi sadır olan talimattan çok az bir farklılık gösterir. Bkz. *Ceride-i Askeri*, 14 Muharrem 1284, defa 176, bkz. EK- II.

(26) Okulun ikinci açılışındaki öğrenciler şunlardı: Mektubî Kaleminden Salih Vehbi Efendi, Temyiz-i Hukuk-ı Livâ Katibi Aziz Hüsnü Efendi, Mektubî kaleminden Selim Efendi ve İzzet Efendiler, Evrak Odası Mukayyid-i Evveli Süleyman Rüşdü Bey, Evrak Odası Mukayyidlerinden Hüseyin Zahidi Efendi, Mektubî Kaleminden Mehmed Hilmi Efendi, Teftiş memurlarından Mehmed Efendi, Mektubî Kaleminden Şükrü Efendi, Mektubî Kaleminden Tahir Bey, Mektubî Kaleminden Ahmet Raşit Efendi, Evrak Mukayyidlerinden İsmet Efendi, Mektubî odasından Mehmed Vehbi Efendi, Evrak Mukayyidlerinden Bahaeddin efendi, Muhasebeden Ethem Efendi, Muhasebeden Mustafa Nazır Efendi, Evrak Mukayyid-i Evveli Zühdü Efendi, Mektubî kaleminden Yusuf Efendi, Muhasebeden Ali Ayni Efendi, Muhasebeden Ali Raif Efendi, Defter-i Hakani Katiblerinden Bayram Bey, Teftiş Memurlarından Murad Efendi, Mektubî kaleminden Eşref Efendi, Muhasebe Kaleminden Ahmed Efendi, Muhasebe Kaleminden Remzi Efendi, Cinayet-i Vilâyet'ten Mustafa Efendi, Salih Efendi, Liva muhasebesinden Mehmed Efendi, Mektubî Vilâyet Ketebesinden Hafız Tahir Efendi, Mektubî Ketebesinden İhsan Bey, Mektubî Ketebesinden Ramiz Efendi.

(27) Dersler, dersleri yürütecek hocalar ve rogram şu şekilde düzenlenmişti: **Cumartesi:** İlm-i İnşâ (Mektubî Beyefendi), Boşnakça (Miloş Efendi), **Pazar:** Fetvâ-i şerîf (Sadık Efendi), Farisi (Sırrı Efendi), **Pazartesi:** Coğrafya (Mekteb-i Rüşdiye Ser Muallimi Hafız Mehmed Efendi), Boşnakça (Miloş Efendi), **Salı:** Tatil, **Çarşamba:** İlm-i Hesab

ramda gösterilen Fransızca dersi bu kez, derslerin yoğunluğunu gerekçe gösteren öğrencilerin çoğunluğunun istekli olmaması nedeniyle sadece talep eden 5 öğrenciye Vilâyet Tahrirat-ı Ecnebiyye Müdürü Kastan Efendi tarafından vilayetteki odasında verilmek üzere başlatılmıştı (28).

Ancak bu çözüm yeterli görünmemiş olacak ki, (18 Cemaziyelevvel 1285) 6 Eylül 1868’de de sadır olan irade ile,

“...Bosnada kain Sabah Mektebi’ne oraca bir fransız(ca) hocasının intihâb ve ta’yini lâzım gelerek asâkir-i şâhâne kolağalarından Arif Efendi ehil bulunduğundan beher sabah mektebe gidüp birer saat ders göstermek üzere efendi-i mûmaileyhin 500 guruş maaşla muallim tayini ...” (29)

edilmişti. Böylece Mektebi Mülkiye'nin Bosna'da bir şubesi tam olarak kurulmuştu. Sabah Mektebi'nden ilk mezun olarak, 1869 yılında İbrahim İzzet Efendi'nin “A'lâ” derecesiyle şahâdetnâme aldığını görüyoruz (30).

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu, XIX. yüzyıl boyunca ayakta kalma mücadelesi içerisinde, karşılaştığı sorunları çözme yolunda, Tanzimat ile başlayan yeni bir toplumsal projeye yönelmişti. Geleneksel yapısını olabildiğince dikkatli ve yavaş bir şekilde, toplumsal dengeyi sarsmadan değiştirmeye çalışmaktadır. Eğitim alanında da geleneksel yapılara dokunmaksızın yeni kurumlar ihdas ederken ister istemez bir düalizmi de yaşayacaktır.

(Salih Efendi), Boşnakça (Miloş Efendi), **Perşembe**: Farisi (Sırrı Efendi), Tarih (Halim Efendi), **Cuma**: Tatil. Sabah Mektebi'nin ilk programında yer alan Fransızca ve Hatt-ı Talim dersleri, ikinci açılışı sırasındaki programda yer almaz. *Ceride-i Askeri*, 14 Muharrem 1284, defa 176.

(28) *Ceride-i Askeri*, 14 Muharrem 1284, defa 176.

(29) BOA, *İrâde(Dahiliye) 1285, no 40995*.

(30) Mahmut Cevad, *Maarif-i Umûmiyye-i Nezâret-i Tarihçe-i Teşkilât ve İcrâatı*, Matbaa-i Amire, İstanbul-1338, s. 100.

Çalışmamıza konu olan Sabah Mektebide yeni çözümler arayışın bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. İmparatorluk genelinde yüzyılın anlayışına uygun idarecileri merkezde Mekteb-i Mülkiye eliyle yetiştirmeğe çalışırken, bunun bir ileri adımı olarak sayabileceğimiz, Bölgesel sorunları bilen ve bölgenin gerektirdiği donanıma sahip, yerinde yeşitirilecek idareciler yaratmaya yönelik bir tavidir. Ancak mektebin gelişimi üzerinde ve akıbeti konusunda kesin bilgilere şu aşamada sahip olamamamız nedeniyle, bu girişimin bölgede yarattığı etkiler üzerinde duramıyoruz.

بنا کتبه سگده علم عتیقده بی بی دولت و سینه علم و کتبی و قرین و سایر علوم انجمنده اوله الله اوله
مدرسه علمیه و از مشایخه

بنا کتبه سگده علم عتیقده بی بی دولت و سینه علم و کتبی و قرین و سایر علوم انجمنده اوله الله اوله
مدرسه علمیه و از مشایخه

بنا کتبه سگده علم عتیقده بی بی دولت و سینه علم و کتبی و قرین و سایر علوم انجمنده اوله الله اوله
مدرسه علمیه و از مشایخه

بنا کتبه سگده علم عتیقده بی بی دولت و سینه علم و کتبی و قرین و سایر علوم انجمنده اوله الله اوله
مدرسه علمیه و از مشایخه

بنا کتبه سگده علم عتیقده بی بی دولت و سینه علم و کتبی و قرین و سایر علوم انجمنده اوله الله اوله
مدرسه علمیه و از مشایخه

بنا کتبه سگده علم عتیقده بی بی دولت و سینه علم و کتبی و قرین و سایر علوم انجمنده اوله الله اوله
مدرسه علمیه و از مشایخه

بنا کتبه سگده علم عتیقده بی بی دولت و سینه علم و کتبی و قرین و سایر علوم انجمنده اوله الله اوله
مدرسه علمیه و از مشایخه

بنا کتبه سگده علم عتیقده بی بی دولت و سینه علم و کتبی و قرین و سایر علوم انجمنده اوله الله اوله
مدرسه علمیه و از مشایخه

بنا کتبه سگده علم عتیقده بی بی دولت و سینه علم و کتبی و قرین و سایر علوم انجمنده اوله الله اوله
مدرسه علمیه و از مشایخه

مکتب مذکورک تعلیماتی

دائرة ولایتہ صباح مکتبی تالیفہ کتاب اولیٰ ان مکتبه
آلہ حق افند بزرگ انجمنہ و مکتب مذکورہ تعلیم
و تدریس اولیٰ حق دز سترہ و سائر معانی ملا تہ دائر
تعلیمات دز .

اولا مکتب مذکورہ قلم افند بزرگ یعنی ولایت
و صحیح محاسبہ و مکتوبی و تحریرات و سائر اقلام
افند بزرگ اہل حق اوزرہ او تو زقر افندی الہ جقدر
و بو افند بزرگ سترہ لاقلم اولیٰ سکدن اشافی
و او تو زدن یوقا در اولیہ حق و ادب و خطری
و قطانت و لیاقتی برینی مسئلہ انتہایہ اولہ جقدو
و امر انتہاب دخی طرف ولایتہ مذکورہ اولہ حق
خواجہ در نظر تالیفہ ایڈہ جقدر .

ثانی مکتب مذکورک ایکی سنہ مدتی اولہ حق
او مدتہ فن انشا و فتویٰ شریف و علم تاریخ و جغرافیہ
ولسان فرانسوی و فارسی و بوشتا قجہ و حساب
و تعلیم خط در سترہ و بریلہ جقدر و مدت مذکورہ
بالکتر در شان آبروی تعطیل کلی و ہفتہ دہ جمعہ کونتری
دخی تعطیل عاری اولہ جقدر و عادت بلہ دن اولدینی
اوزرہ بعض خصوصات ذیلہ لیک توبہ سی شہندہ
مؤخر اذاع اعلان اشتر ساملری اوزرینہ شاگردان
موی الہمہ چٹک موسمی اعلان افستوسک اون بشندن
اہلک اون بشندہ قدرہ ضمان تعطیلہ علاوہ برماہ
دخی رخصت و ما ز ویت و بریلہ جقدر .

ثالث ذکر اولان مکتبک زمان مداومتی صاحبان
ساعت ایکیدن درہ و ہضا بشہ قدر اولہ جقدر
و بو زمان موسمہ کورہ دکشہ بیلہ جقدر و مار الیابان
فنون و علومک خواجہ لری طرف ولایتدن آمین
اولہ حق نھیران ما مورین موظفہ ولایتدن اولہ حق
و بو خدمت ہفتہ دہ برکون بالکتر صاحبین برسا عددن
ہجارت و بناہ علیہ حسن ایفامی مرتب عہدہ حجت
اولدیشندن بو تک ایچسون ما ورتی موی الہمک
خواجہ ک معاشی استیکہ خطری اولہ بیلہ جقدر .

رابعاً مکتب مذکور حسب النصابہ ولایت
مکتوبیچیلنک اداره سی السدہ اولوب مواد عمویہ
و خصوصیہ سنی و سکریک در سترک زور ناملری
مکتوبیچیی بولسان ذات بیلوب مقام ولایتہ بیان

ایڈہ جکندن مذبر یوانہ جتی ذات مداومت و غیر مداومت
زور ناملی ونہ درس او قوند یعنی ہر کون زور نام
یابہ حق مقام ولایتہ و برسک اوزرہ مکتوبیچیی بہ
و برہ جقدر .

خاصاً شاگردان موی الہم اشو علوم موجودہ
و خصوصیہ کندی لسانتری بولسان بوشتا قجہ
او قویوب یازمقی تحصیل ایلہ ایکی سنہ دہ برلدی الامتھان
خواجہ لری امضالہ شہادت نامہ الہ قدن و مجلس
ادارہ ولایتہ دخی شہادت نامہ سی تصدیق اولند قدر
ولایتی بعض غیر مستحق ما مور استھاد مندن وارستہ
ایڈہ جکلری جہلہ انشاء الکریم سایہ موقیہ تالیفہ
حضرت شہادتہ و کندوری ما مور لڈن زیادہ مضمیر
مکانات اولہ جکلریدن ہر کجہ بک جرق ہوس و آرزول
وقوع بولہ جقدہ یعنی ایلروسی ایچون ہیج بر سکوتہ
تشویق و ترغیبہ اصلاً حاجت کوریلہ بیلہ جکندہ
استثناہ بو عیبہ دہ شمدی بو ایکی سنہ مدتہ دخی
دوامہ قید سترلی کور سترلی جبرا دوام ایڈہ برک
بجودیت کلوب برین تعال و تقدس حضرت لری علوم
کائنات زبور دیبا جہ طبقات اولہ قجہ عمر و اقبال
واجلال ملوکاتہ سی افزون بیودسون ولی نعمت بیتمز
پادشاہمز اذند مز حضرت لریک نمردہ مستقلہ مرحمت
و عواطف علیہ لری آثار مقدسہ سبیلہ دائرہ ولایت
ما مور لریک بو صورتہ بجا عرض ایلدکلری اشیر
خدمات تذریبہ تک در جہ شکر و قینتی تقدیر ایقویڈہ
دوامہ قصور ایڈن شا ککردانک اسمی جریدہ
مکتبیدن او آندہ ترقین ایلندہ جقدر .

سارساً مکتب مذکورک ہر سنہ موسم امتھانی
دخی در معائن شریفدن اون برس سکون مقدم
اٹلہ جقدر .

سابعاً مذکور مکتبک برہ سوال محمد ہر سنہ برہ
امتھان امتھانی اولہ جتی بو انتھاب قومسیونک
اعضایی دخی خواجہ لری بولہ جتی تلوسنہ آیدہ
برہ ایکنچی صنف ککشد اولند جتی حسیہ
صنف مذکورہ قبول اولند جتی شاگردانک
ناج نفوسدن ہجارت اولہ جتی بلعافہ الکریم اول وقت
تعیین اولند جندن و بو صنف شاگردانک حرکاتی
و بونلرہ او قوند بریلہ جتی در سترک معاملاتی طبق
برینی صنف ککی اٹلہ جقدر و بو ایکنچی صنف
شاگردانی دخی ایکی سنہ تحصیل ایلدکدن سکرتہ
چیفہ جقدر .